

КОЛОМОЄЦЬ О. К.

аспірант

*(Університет митної справи
та фінансів)*

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.53>**ТИПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано питання проведення типологічних досліджень Державною службою фінансового моніторингу України, як одним із переліку прав цього органу у сфері фінансового моніторингу (розвідки) відповідно до вимог чинного законодавства України. Необхідність типологічних досліджень є вкрай важливою через специфіку взаємовідносин суб'єктами фінансового моніторингу (розвідки) з іншими носіями прав та обов'язків, в т.ч. клієнтами. Акцентовано увагу на тому, що законодавець на нормативному рівні не надає визначення правової дефініції – «типологічне дослідження». У зв'язку з чим, автором пропонується надати власне визначення цього поняття. Визначено наявні типологічні дослідження Держфінмоніторингу у різноманітних сферах суспільних відносин. Через призму індукції, як методу наукового пізнання охарактеризовано типологічне дослідження щодо легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, внаслідок скоєння податкових злочинів (для дослідження взято до уваги саме цю сферу суспільних відносин). Виокремлено (на думку автора) основні елементи процесу типологічних досліджень: загальні відомості; фактичне дослідження обставин, інформації; індикатори та критерії; протидія та контроль, нагляд. Охарактеризовано інструменти, індикатори, зокрема податкових злочинів. Досліджено, що в типології Держфінмоніторингу хоч і міститься згадування про методи протидії у цій сфері, однак не надається розкриття їх сутності. У зв'язку з чим, автором запропоновано власне бачення методів протидії щодо діяльності суб'єктів господарювання, здійснення фінансових операцій у податкових відносинах, предикатних діяннях. Визначено, що ризик – орієнтовний підхід хоч і є важливим у сфері запобігання та протидії, однак для мінімізації та ліквідації таких процесів необхідна спільна координація органів державної влади, суб'єктів міжнародного права. Враховуючи вищевикладене, автором було надане власне визначення поняття «типологічне дослідження». Акцентовано увагу на тому, що такі дослідження повинні бути розроблені щодо кожної сфери суспільних відносин, у зв'язку з внутрішніми та зовнішніми загрозами в т.ч. національній безпеці України. Тому обов'язковість їх застосування, оцінка ризиків тощо повинна бути в полі зору усіх суб'єктів фінансового моніторингу (розвідки), а також фізичних, юридичних осіб.

Ключові слова: *типологічні дослідження, Державна служба фінансового моніторингу України, фінансова операція, ризик, ризик – орієнтовний підхід.*

Kolomoiets O. K. Typological researches in the system of legal personality of the State Financial Monitoring Service of Ukraine

The article analyzes the issue of conducting typological researches by the State Financial Monitoring Service of Ukraine, as one of the rights of this authority in the field of financial monitoring (intelligence) in accordance with the requirements of the current legislation of Ukraine. The need for typological researches is extremely

important due to the specificity of the relationship between the participants of financial monitoring (intelligence) and other bearers of rights and responsibilities, including customers.

Attention is focused on the fact that the legislator at the regulatory level does not provide a definition of the legal definition - "typological research". In connection with this, the author proposes to provide his own definition of this concept. The available typological researches of the State Financial Monitoring Service in various spheres of public relations have been identified. Through the prism of induction, as a method of scientific knowledge, a typological research on the legalization (laundering) of criminally obtained funds as a result of committing tax crimes is characterized (for the research, this area of social relations was taken).

The main elements of the typological researches process are highlighted (in the opinion of the author): general information; factual investigation of circumstances, information; indicators and criteria; counteraction and control, supervision. The instruments, indicators, in particular, of tax crimes are characterized. It has been investigated that although the State Financial Monitoring typology contains a mention of methods of countermeasures in this area, their essence is not disclosed. In connection with this, the author proposed his own vision of methods of countermeasures regarding the activities of economic entities, financial transactions in tax relations, predicate acts.

It was determined that risk - indicative approach, although it is important in the field of prevention and countermeasures, but joint coordination of state authorities and subjects of international law is necessary to minimize and eliminate such processes. Taking into account the above, the author provided his own definition of the term "typological researches". Attention is focused on the fact that such researches should be developed for each sphere of social relations, in connection with internal and external threats, including national security of Ukraine. Therefore, the obligation of their application, risk assessment, etc. should be in the field of view of all subjects of financial monitoring (intelligence), as well as individuals and legal entities.

Key words: *typological researches, the State Financial Monitoring Service of Ukraine, financial transaction, risk, risk - indicative approach.*

Вступ. Транснаціональна злочинність, предикатні діяння, порушення у різних сферах суспільних відносин тощо є складовими, які комплексно впливають в тому числі і на безпеку держави. Для запровадження дієвих механізмів, запобігання та протидії слід виявляти основоположні тенденції, а також деталізовано звертати увагу на інструменти, індикатори скоєння вищезазначених та інших діянь, що знаходять прояв у діяльності Держфінмоніторингу – здійснення типологічних досліджень. У наукових вченнях цьому питанню приділено недостатню увагу. Так, Акімова О.В. досліджувала можливості адаптації та використання міжнародних типологій в системі фінансового моніторингу України [8]. Хоча за цей період Держфінмоніторингом вже було проведено певні типологічні дослідження. Козинець І.Г., Лось А.Ю. в контексті дослідження становлення фінансового моніторингу в Україні тільки вказують на типологічні дослідження та не розкривають їх сутність [9]. Тому необхідність вивчення типологічних досліджень, їх складових є важливим, з огляду на недостатність обсягу праць науковців з цього питання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити та розкрити сутність типологічних досліджень у діяльності Держфінмоніторингу, надати характеристику цього поняття, встановити проблемні питання та запропонувати їх вирішення.

Результати дослідження. Важливим моментом у діяльності будь – якого державного органу у сфері фінансового моніторингу (розвідки) є не тільки розроблення, забезпечення впровадження міжнародних стандартів та рекомендацій, а і здійснення власних типологічних досліджень через призму національної кон'юнктури, впливу «подразників» на внутрішню,

зовнішню політику. В Україні діє національний орган, який відповідно до пп.12 п.4 Положення про Державну службу фінансового моніторингу України володіє правом, щодо: «здійснення типологічних досліджень у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [1]. Вказана норма права є ідентичною та знаходить відображення в п.11 ч.2 ст.25 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 №361 – IX, де спеціально уповноважений орган – Держфінмоніторинг уповноважений цим Законом на здійснення такої діяльності [2].

Для подальшого аналізу реалізації права Служби, слід зазначити визначення понять «типологія» та «дослідження». Типологія це вид наукової систематизації, класифікації чогось за спільними ознаками [3]. Дослідження – це наукова праця, в якій досліджується яке-небудь питання [4]. Законодавець не надає визначення дефініції «типологічні дослідження», однак відповідно до ч.4 ст.7 Закону встановлено: «при визначенні критеріїв ризиків суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен враховувати типологічні дослідження у сфері запобігання та протидії, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, результати національної оцінки ризиків, а також рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу» [2]. Це саме стосується і визначення підозрілості фінансової операції або діяльності, відповідно до ст. 21 профільного Закону [2].

Таким чином, законодавець акцентує увагу на важливості типологічних досліджень під час діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу, однак не вказує на суб'єктів державного фінансового моніторингу з цього питання. В той же час, у зв'язку з відсутністю нормативного визначення цього поняття, можуть виникати питання про його межі та обсяг застосування, у зв'язку з чим слід проаналізувати таке(і) дослідження, завдяки чому можна буде запропонувати власне бачення визначення цієї дефініції.

У зв'язку з поширенням загроз у сфері фінансових операцій, фінансовий моніторинг (розвідки) здійснюється у великій кількості груп суспільних відносин. Згідно відомостей Держфінмоніторингу, типологічні дослідження проводяться з таких питань (для їх застосування при оцінці ризиків тощо): 1) актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму (2014); 2) типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів (2015); 3) дослідження за 2014, 2015, 2016 роки; 4) відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь (2016); 5) ризики тероризму та сепаратизму (2017); 6) ризики використання готівки (2017); 7) збірник досліджень проведених за 2017 рік; 8) типові схеми відмивання коштів, набутих злочинним шляхом, та механізми їх виявлення; 9) типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004 – 2005 роках; 10) типології легалізації (відмивання) доходів: 10.1.) одержаних злочинним шляхом, в 2005 – 2006 роках; 10.2.) одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінним паперами (2007); 10.3.) одержаних злочинним шляхом, через ринок нерухомого майна (2008); 10.4.) одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» (2009); 10.5.) одержаних злочинним шляхом, через небанківські фінансові установи із залученням коштів та інших активів громадян (2010); 10.6.) одержаних злочинним шляхом, - «Використання готівки у схемах відмивання злочинних доходів» (2011); 11) типологічні дослідження: 11.1.) «Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму (2012); 11.2.) «Кіберзлочинність та відмивання коштів» (2013); 11.3.) «Ризики використання суб'єктів з непрозорою структурою власності у схемах відмивання кримінальних доходів» (2018); 11.4.) «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів» (2019); 11.5.) «Відмивання доходів від податкових злочинів» (2020) [5].

Необхідність дотримання, врахування типологічних досліджень є вкрай важливою не тільки для суб'єктів фінансового моніторингу (розвідки), а і загалом держави. Держфін-

моніторинг, формуючи конкретні типологічні дослідження надає не тільки загальну характеристику підстав для здійснення таких досліджень, а і визначає інструменти, способи неправомірних дій осіб тощо. Як приклад, складовими типологічних досліджень (за основу до уваги взято типологічні дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів») є оцінка ризиків; загальні тенденції; огляд досліджень; статистика кримінальних правопорушень; типології відмивання коштів (з наведенням прикладів); інструменти, способи ухилення від сплати податків; індикатори виявлення податкових злочинів та схем відмивання доходів від таких злочинів, методи протидії; висновки; аналітичні інструменти для контролю та моніторингу [6]. Отже, на думку автора, в загальному розумінні типологічні дослідження складаються з таких елементів та процесів: загальні відомості (збір, уніфікація; стандартизація) – фактичні дослідження кон'юнктури (обставин) (аналіз інформації) – неправомірні дії (встановлення специфіки дій правопорушників тощо) – показники та критерії (на підставі аналізу неправомірності діянь суб'єктів правопорушення) – протидія (пропонування механізмів для мінімізації загроз) – інструментарій (для забезпечення контролю, нагляду).

В цьому контексті найбільш важливим в типологічних дослідженнях є визначення об'єктивної сторони діяння особою; критерії та показники для виокремлення таких діянь, а також особливий блок - це методи протидії та контролю. Оцінка загальної тенденції визначеної під час дослідження групи суспільних відносин може бути здійснена з певними відхиленнями, однак такі дослідження (на думку автора) не є аксіоматичними, з точки зору статистики. Головним у типологічних дослідженнях є запропоновані Держфінмоніторингом методи протидії, а також способи, схеми скоєння діянь, внаслідок яких виникає в т.ч. і предикатний злочин, та критерії оцінки, за яким відслідковується підозрілість діянь.

Так, використовуючи метод індукції (від часткового до загального) слід дослідити такі складові притаманні в ході типологічних досліджень Держфінмоніторингом у сфері відмивання доходів від податкових злочинів. За результатами чого можна запропонувати загальне бачення типологій Держфінмоніторингу. На думку автора, зазначена сфера є однією з найбільш важливих, з урахуванням необхідності врегулювання податкових відносин, здійснення соціальної політики держави тощо. Зокрема, в Сполучених Штатах Америки ухилення від сплати податків є злочином, який прирівнюється до злочинів у сфері національної безпеки (де – факто).

Основними схемами ухилення від сплати податків (згідно типології) є: використання професійних мереж з відмивання коштів, які забезпечують надання «послуг» з формування податкового кредиту підприємствам реального сектору економіки з подальшою конвертацією оптово-роздрібними торговцями тютюновими, алкогольними виробами та харчовими продуктами для «замовників» готівки; експорт товарів без повернення валютної виручки на територію України, з подальшим переведенням вимог за контрактами на нерезидентів, та здійснення розрахунків за межами України; оплата митної вартості при увезенні товарів на митну територію України за рахунок коштів контрагентів при відсутності валютних розрахунків за імпортований товар; використання криптоактивів для уникнення оподаткування доходів; здійснення фінансових операцій з оплати товарів/послуг, які мають ознаки підприємницької діяльності, через систему миттєвих платежів на особисті рахунки фізичних осіб; надання підроблених документів для підтвердження джерел походження готівкових коштів; збільшення витрат, збільшення податкового кредиту шляхом здійснення операцій без фактичного постачання товару та надання послуг (фіктивні операції); здійснення «транзитних» операцій в значних обсягах з мінімізацією залишків по рахунках підприємства на кінець робочого дня; невідповідність задекларованих фізичними особами доходів обсягам проведених ними фінансових операцій; умисне зниження митної вартості при імпорті товарів; отримання необлікованого доходу та вивезення його готівкою за межі митного кордону України [6].

Інструментами (як засобами для досягнення мети у сфері ухилення від сплати податків) є внесення/зняття готівкових коштів; здійснення транзитних операцій; підміна (заміна) номенклатури товарів; завищення/заниження вартості товарів; відступлення прав вимог (факторинг); надання фінансового кредиту, фінансової допомоги (позики); поповнення ста-

тутного капіталу; страхування фінансових ризиків; неповернення валютної виручки; відсутність розрахунків за імпорнтними контрактами; використання фіктивних контрактів; використання підроблених документів (фінансової звітності); використання електронних грошей та систем миттєвих переказів; проведення безтоварних операцій; здійснення операцій з цінними паперами, в тому числі з так званими технічними («сміттєвими») акціями, які не забезпечені реальними активами [6; 7].

Вищевказані схеми та інструменти не слід автоматично ототожнювати та відносити певну фінансову операцію до підозрілих, чи пов'язаних з відмиванням коштів внаслідок ухилення від сплати податків тощо. Суб'єкту моніторингу слід комплексно досліджувати та встановлювати належність фінансової операції, діянь до таких, які пов'язані з відмиванням (легалізацією) коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Така можливість відображається у внутрішніх та зовнішніх процесах, завдяки яким формуються індикатори, а також критерії для їх розподілу для подальшої протидії та запобігання.

До таких індикаторів (у досліджуваній сфері) для суб'єктів господарювання належать: постійні зміни або щойно оновлений посадово-засновницький склад; відсутність необхідної матеріально-технічної бази для здійснення заявлених обсягів господарських операцій; багатомільйонні розрахунки не відповідають обсягам наявних ресурсів, як щодо персоналу, так і обігових коштів; суб'єкт надає послуги та реалізує товари в несумісних сферах економічної діяльності; відсутність повної бухгалтерської звітності, первинних документів; відсутність ведення первинного обліку або ведення з порушенням встановленого порядку; невідповідність показників фінансової звітності обсягам операцій; невідповідність записів у бухгалтерських документах; відсутність задекларованого доходу та сплачених податків; розірвання ланцюжку ПДВ (особливо при перепродажі одного товару), відсутність деталізації призначення таких платежів; підроблення офіційних документів, виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків; відкриття поточних рахунків у великій кількості обслуговуючих банків; супроводження осіб посадово-засновницького складу третіми особами для надання пояснень щодо діяльності; використання підставних осіб в якості номінальних власників; управління рахунками значної кількості суб'єкт через один і той самий набір IP-адрес; причетність осіб, що входять до посадово-засновницького складу, до вчинення злочинів, пов'язаних з фіктивною діяльністю або поданням недостовірної інформації при реєстрації; відсутність платежів зі сплати податків, загальнообов'язкових зборів та платежів; відсутність операцій пов'язаних зі звичайною господарською діяльністю (виплата заробітної платні співробітникам, за оренду офісу/складу, канцелярських товарів, комунальних платежів тощо); відмова в обслуговуванні з боку іншого фінансового посередника; тощо [6].

Для підозрілих фінансових операцій притаманні наступні індикатори: перерахування коштів «транзитом» після їх зарахування упродовж одного або декількох найближчих днів іншим суб'єктам господарювання, що може свідчити про проведення оплати за товар без фактичного постачання/переміщення товару (безтоварні операції); «змішування» фінансових потоків для приховування джерел походження коштів та їх подальшого руху; призначення платежів не містять зрозумілої та чіткої мети; очевидна невідповідність змісту прибуткових та видаткових операцій суб'єкта; проведення операцій без видимого економічного змісту; проведення операцій за виконаними контрактами, відступлення права вимоги та проведення боргу, факторинг; надання фінансової допомоги/кредитів працівникам; регулярне отримання коштів з-за кордону та/або переказ за кордон, якщо мета таких переказів є незрозумілою; регулярне надання/отримання позик (фінансової допомоги) юридичними особами, які не належать одній бізнес-групі; надходження коштів з невідомих чи непідтверджених джерел; тощо [6].

Зазначені індикатори не є вичерпними і можуть змінюватись, збільшуватись залежно від діянь суб'єкта відносин, в т.ч. і скоєння таким предикатних діянь.

Нааявність таких схем та інструментів потребують реагування не тільки Держфінмоніторингом, а і суб'єктами первинного фінансового моніторингу, як початковою ланкою у відносинах з клієнтами, у зв'язку з чим застосовуються методи протидії, про які хоч і зазначено в цій типології Держфінмоніторингу, однак їх сутність не розкривається. На думку автора, основним підходом (тотожне поняттю «метод») є ризик – орієнтовний підхід – визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня [2]. По суті, в системі заходів протидії суб'єкти фінансового моніторингу (розвідки) за аналогією (частково) з процесом розроблення типологічних досліджень здійснюють збір інформації; її оцінку; вжиття посиленних, спрощених заходів; управління ризиками; контроль; формування узагальнених (додаткових узагальнених матеріалів). В контексті типологічних досліджень, питання протидії діянням, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення є комплексним та потребує спільної координації органів державної влади, а також суб'єктів міжнародного права для мінімізації та ліквідації таких процесів. Крім того, у сфері протидії важливим є застосування аналітичних інструментів через наявні інформаційні ресурси тощо [6].

Вплив досліджень є значним на суб'єктів фінансового моніторингу (розвідки), через обов'язковість (зокрема, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу). Однак, важливим є і те, щоб і суб'єкти державного фінансового моніторингу у своїй діяльності також керувались цими типологічними дослідженнями. У цьому контексті слід на законодавчому рівні внести відповідні зміни, щодо обов'язку застосування типологічних досліджень, а також відповідальності за недотримання, для уникнення безпідставної бездіяльності уповноваженими особами та виявлення якомога більшої кількості підозрілих суб'єктів господарської діяльності та таких фінансових операцій.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що типологічні дослідження – діяльність спеціально уповноваженого органу державної влади у сфері запобігання та протидії, направлена на спостереження, вивчення та встановлення схем, інструментів, індикаторів діянь, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення з метою їх застосування суб'єктами фінансового моніторингу (розвідки) та поширення методів протидії відповідно до певної сфери суспільних відносин, залежно від специфіки таких досліджень. Застосування та дотримання типологічних досліджень повинно бути обов'язковим для всіх суб'єктів фінансового моніторингу (розвідки), фізичних та юридичних осіб, для мінімізації та ліквідації ризиків щодо діяльності підозрілих суб'єктів господарювання та таких фінансових операцій.

Література:

1. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015. Веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.08.2021).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361 – IX. *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.
3. Типологія. Словник української мови. Веб – сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/typologhija> (дата звернення: 03.08.2021).
4. Дослідження. Словник української мови. Веб – сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/doslidzhennja> (дата звернення: 03.08.2021).
5. Типології Держфінмоніторингу. Веб – сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu> (дата звернення: 03.08.2021).

6. Типологічне дослідження відмивання доходів від податкових злочинів. 2020. Державна служба фінансового моніторингу України. Веб – сайт. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/Typology_2020_bookUA.pdf (дата звернення: 04.08.2021).

7. Інструмент. Словник іншомовних слів. Веб – сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B2%ED%F1%F2%F0%F3%EC%E5%ED%F8>. Акімова О.В. Дослідження можливостей адаптації та використання міжнародних типологій в системі фінансового моніторингу України. Technology audit and production reserves – № 5/4(31), 2016. Веб – сайт. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288836234.pdf> (дата звернення: 07.08.2021).

9. Козинець І.Г., Лось А.Ю. Фінансовий моніторинг в Україні: новий етап розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал* № 2/2020. Веб – сайт. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/63.pdf (дата звернення: 07.08.2021).

